

JERZY FLAGA¹
Lublin

Z PROBLEMATYKI REKOLEKCJI KSIĘŻY W PIERWSZEJ POŁOWIE XVIII WIEKU (NA PRZYKŁADZIE DIECEZJI KRAKOWSKIEJ)

Rekolekcje, znana do dzisiaj w Kościele katolickim praktyka służąca pogłębieniu życia religijnego, swymi początkami sięgają okresu reformy Kościoła przeprowadzonej po Soborze Trydenckim. Bezpośrednio wywodzą się one z ćwiczeń duchowych upowszechnionych przez św. Ignacego Loyolę za pomocą jego dzieła pod takim właśnie tytułem. Zasadniczym celem Ignacjańskich ćwiczeń miało być zapewnienie właściwej formacji członkom założonego przez niego w 1534 r. zakonu – Towarzystwa Jezusowego. Pomyślane więc były jako rodzaj duchowego oręża, który miał ułatwiać doskonalenie się w służbie Bożej, a przez to pomagać zakonnikom w ich osobistym uświęcaniu się¹.

Jednakże już u świętego zakonodawcy są wskazówki, że z ćwiczeń takich powinni korzystać nie tylko członkowie jego zakonu, ale także inne osoby duchowne, a nawet wierni świeccy. Pisał on bowiem: „Niech się przyzwyczajają [tzn. kapłani jezuicy – J. F.] do dawania ćwiczeń duchowych innym, kiedy już sami na sobie ich doświadczyli, i niech wszyscy dołożą starań, aby mogli mieć wprawę w posługiwaniu się tym orężem duchownym, który z łaski Boga okazuje się tak bardzo pomocny dla jego służby”².

Początkowo odbywanie ćwiczeń duchownych zalecano poszczególnym osobom w sytuacjach wyjątkowych, najczęściej przed dokonaniem wyboru przyszłej drogi życia. Przeprowadzano je wówczas z reguły dla pojedynczych osób według zaleceń zawartych we wzmiankowanych już *Ćwiczeniach duchownych* św. Ignacego, zwykle pod kierunkiem kapłana i na osobności. Z czasem jednak praktyka ta została przejęta przez inne zakony, duchowieństwo diecezjalne i wiernych świeckich. Prawdopodobnie ze względu na coraz częstsze i bardziej powszechne korzystanie z takich ćwiczeń przez ogół wiernych ulegały one stopniowo pewnej modyfikacji.

¹ J. Misiurek, W. Słomka, *Ćwiczenia duchowne Ignacego Loyoli*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. III, red. R. Łukaszyk, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz, Lublin 1979, kol. 962–964; Z. Gusson, *Les „Exercices Spirituelles” (Ignacy de Loyola)*, w: *Dictionnaire de Spiritualité, Ascétique et Mystique Doctrine et Histoire*, t. VII, Paris 1971, col. 1306–1318; M. Bednarz, *Jezuici a religijność polska (1564–1964)*, „*Nasza Przeszłość*” 24: 1964, s. 178–180.

² Ignacy Loyola, *Pisma wybrane. Komentarze*, t. II, oprac. M. Bednarz przy współpracy A. Bobera i R. Skórki, Kraków 1968, s. 8.

Wyodrębniły się dwie formy: ćwiczenia duchowne w ścisłym tego słowa znaczeniu oraz ćwiczenia duchowne w ujęciu bardzo szerokim, zwane powszechnie rekolekcjami. Te ostatnie charakteryzowały się tym, że odbywały się w kościołach lub kaplicach i uczestniczył w nich ogół wiernych.

Do znacznego upowszechnienia tych praktyk, zwłaszcza w ich odmianie rekolekcyjnej, przyczynili się również misjonarze zakonu założonego przez św. Wincentego à Paulo. Dzięki temu zakonowi, a właściwie jego założycielowi, który prowadząc aktywną działalność duszpasterską dostrzegł wielką i pilną potrzebę lepszego przygotowania kandydatów do kapłaństwa, została rozpoczęta w latach trzydziestych XVII w. we Francji akcja organizowania rekolekcji dla tzw. ordynandów, czyli osób przygotowujących się do święceń kapłańskich³.

Pod wpływem owych akcji prowadzonych najpierw przez oba wymienione zakony, przejętych później także przez inne wspólnoty, rekolekcje weszły na stałe do duszpasterskiej działalności Kościoła i stały się praktyką obowiązkową dla całego duchowieństwa, a także dla kandydatów wstępujących do zakonów i kleryków przystępujących do wyższych święceń duchownych⁴. Wyrazem tego są uchwały synodów prowincjalnych i diecezjalnych, w których znalazły się odpowiednie polecenia i nakazy odprawiania rekolekcji przez wyżej wymienione kategorie osób⁵. Nakazy czy też zalecenia dotyczące odprawiania rekolekcji przez księży, zwłaszcza przez plebanów, zamieszczane były również w dekretach reformacyjnych, sporządzanych po dokonaniu wizytacji parafii. Szczególnie wiele tego rodzaju zaleceń znajduje się w aktach wizytacyjnych z XVIII w.⁶

We wszystkich omawianych dotychczas rodzajach rekolekcji chodziło o pogłębienie życia religijnego i duchowego odprawiających je osób. Miały więc one charakter formacyjny. Rekolekcje były też niekiedy traktowane jako kara, nakładana przez biskupów lub ich pełnomocników za popełnione przez duchownych wykroczenia i różnego rodzaju zaniedbania⁷.

Korzystając z tego, że cenne źródło, jakim są tzw. Tabele parafii sporządzone na polecenie biskupa A. S. Załuskiego w latach 1747–1749, dające obraz sytuacji kościelnej w diecezji krakowskiej w wymienionych latach, zawiera również dane na temat rekolekcji, spróbujmy przyjrzeć się temu zagadnieniu nieco dokładniej⁸.

³ J. Duk ała CM, *Szkola księży misjonarzy*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, red. M. Rechowicz, t. II, cz. II, Lublin 1975, s. 104–108.

⁴ G. Ś w i t e k, *La spiritualité aux 17e–18e siècles*, w: *Dictionnaire de Spiritualité, Ascétique et Mystique Doctrine et Histoire*, t. VIII, Paris 1975, col. 1023; C. L a n g l o i s, *Jésuites de la province de France, jésuites en Bretagne vers 1750*, „Dix-huitième siècle” 8: 1976, p. 85–89; B e d n a r z, op. cit.

⁵ *Decretales Summorum Pontificum pro Regno Poloniae et constitutiones synodorum provincialium et dioecesanorum Regni ejusdem ad summam collectae*, t. I, Posoniae 1883, p. 82–83; J. S a w i c k i, *Synody diecezji przemyskiej obrządku łacińskiego i ich statuty, Concilia Poloniae*, t. VIII, Wrocław 1955, s. 324–325; *Statuty synodu płockiego biskupa Andrzeja Chryzostoma Załuskiego z 1698 roku*, wyd. ks. W. Góralski, Płock 1984, s. 61.

⁶ Tego rodzaju zalecenia spotkałem w aktach wizytacji parafii diecezji krakowskiej, przechowywanych w Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (dalej AKMKr). Tekst brzmi w wielu przypadkach identycznie, co może wskazywać na istnienie wspólnego formularza.

⁷ J. F l a g a, *Z problematyki jezuickich ćwiczeń duchownych w latach 1764–1770*, „Roczniki Humanistyczne” 30: 1982, z. 2, s. 82.

⁸ Tabele nawiązują bezpośrednio do akt wizytacji tegoż biskupa i stanowią jak gdyby tabelaryczne ujęcie ich treści. Wskazuje na to ich tytuł, składają się bowiem z 12 ksiąg, z których każda nosi tytuł: Tabella eorum, super

Oczywiście samo istnienie źródła nie jest jedynym powodem zainteresowania się problemem rekolekcji. Zaważył tu również fakt, iż – pomijając zamieszczane na ich temat hasła w encyklopediach kościelnych – rekolekcje jako takie nie były dotychczas przedmiotem badań historycznych. Jeśli pisano o nich, to zwykle przy okazji omawiania innych zagadnień, związanych najczęściej z działalnością duszpasterską czy wychowawczą zakonów lub też ich duchowością, której rekolekcje były przejawem⁹.

Pierwsze godne uwagi spostrzeżenie dokonane podczas analizy Tabel dotyczy osób odpowiadających rekolekcje. Otóż okazuje się, że wśród 687 duchownych, co do których przekazano pozytywną bądź też negatywną informację o ich rekolekcjach, 685 było rządcami parafii: plebanami, prepozytami, komendarzami¹⁰, a tylko dwóch wikariuszami¹¹.

Oczywiście określenie liczby księży, o których przekazano informacje, że dopełnili obowiązku odbywania rekolekcji, stanowi punkt wyjścia do badań bogatej problematyki rekolekcyjnej. Dokładniejsza analiza danych uzyskanych z Tabel powinna pozwolić na wyprowadzenie wniosków o regularności i częstotliwości odprawiania rekolekcji przez badaną grupę księży. Taki też zakres badań przedstawimy w poniższych rozważaniach.

Wśród wymienionych 687 księży można wyróżnić trzy grupy, biorąc pod uwagę spełnienie bądź niespełnienie przez nich obowiązku rekolekcyjnego. Do pierwszej zaliczyliśmy 146 rządców parafii, którzy nie odprawili rekolekcji, co stanowi ponad 21% wszystkich badanych księży. W obrębie tej grupy, podobnie zresztą jak i w pozostałych, zauważa się daleko idące zróżnicowanie. Wiadomo, że 38 plebanów nie odprawiło rekolekcji w roku sporządzania Tabel. W zależności od dekanatu dla jednych był to rok 1747, dla innych 1748, dla jeszcze innych 1749. O 17 rządcach parafii mamy informacje, że nie mieli zwyczaju odprawiania rekolekcji,

quibus in visitatione inquirendum est. (Por. S. Litak, „*Tabellae eorum, super quibus in visitatione inquirendum est*” w *Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie*, „STN KUL” 1965, nr 15, s. 129–130; Tenże, *Archiwa kościelne a badania geograficzno-historyczne (Główne typy źródeł)*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 3:1981, s. 343–344 oraz J. Flaga, *Geografia misji ludowych w diecezji krakowskiej w pierwszej połowie XVIII wieku w świetle Tabel bpa A. S. Zaluskiego*, „*Analecta Cracoviensia*” 17:1985, s. 437–451). Rubryka odnosząca się do rekolekcji, podobnie jak wiele innych pytań, sformułowana jest bardzo ogólnie, tylko jednym słowem: „*recollectiones*”, toteż w zależności od tego, jak wypełniający ją zrozumieli, dawali bardzo różne odpowiedzi. Często na przykład powtarzała się odpowiedź, w której stwierdzano, że w bieżącym roku rekolekcji pleban nie odprawił. Odpowiedź tego rodzaju sugeruje, iż odpowiadający był przekonany, że w pytaniu chodziło o czas sporządzania Tabel. Zresztą niezależnie nawet od tego, jak rozumiał pytanie wypełniający Tabelę, wyraźnie widać, że w każdym dekanacie stosowano właściwy sobie sposób przekazywania pożądanej informacji, co wyrażało się w używaniu odmiennych słów czy zwrotów. Piszemy o tym tak szczegółowo, gdyż istnienie różnych odpowiedzi utrudniało dokładne ich zaklasyfikowanie. Tabele, o których mowa, przechowywane są obecnie w AKMKR.

⁹ Por. przypis 7.

¹⁰ Wprowadzie Tabele zawierają opisy dla 756 parafii, jednakże w przypadku 69 parafii nie podano żadnych informacji o rekolekcjach; po prostu rubryka nie została wypełniona. Co było tego powodem, nie wiadomo; można tylko powiedzieć, że dotyczy to szczególnie niektórych dekanatów, m.in. dekanatu urzędowskiego, przy którym nie podano żadnej informacji dla 16 parafii (na 21 wszystkich).

¹¹ Chodzi o parafię Olpiny (dek. Biecz), w której pleban odprawił rekolekcje przed kilkoma laty (ab aliquot annis), wikariusz zaś trzy lata temu (vicarius ab annis tribus), oraz parafię Szaniec (dek. Kije), w której zarówno komendarz, jak i wikariusz odprawili rekolekcje przy okazji przygotowywania się do święceń.

o 8 innych, że nie odprawiali rekolekcji już od kilku lat (ab aliquot annis). Przy 57 dalszych odnotowano ogólnie, że nie odprawili rekolekcji, przy 3 następnych, że nie odprawili ich przez cały okres posiadania beneficjum w danej parafii, przy jednym zaś, iż nie wypełniał obowiązku rekolekcyjnego przez cały okres swojego kapłaństwa (tempore sacerdoti). Jak z tego widać, informacje o nieodprawieniu rekolekcji mają różną wartość. Część z tych księży, jeśli nie wszyscy, mogła odprawić rekolekcje w czasie przygotowywania się do święceń, co w wielu przypadkach zostało odnotowane. Jest jednak rzeczą pewną, że żaden z tej grupy 146 księży (nie tylko owych 38 wymienionych na początku) nie odprawił rekolekcji w okresie sporządzania Tabel.

Powody, dla których ówczesni rządcy parafii nie odprawiali rekolekcji, podane są wprawdzie tylko sporadycznie, ale właśnie dlatego zasługują tym bardziej na zasygnalizowanie. Najczęstszą przyczyną nieodbycia rekolekcji, na jaką powoływali się księża plebani, było obciążenie obowiązkami duszpasterskimi. 13 plebanów usprawiedliwiło swoje niewywiązywanie się z tego obowiązku właśnie pracą duszpasterską, potrzebą stałego pozostawania w parafii czy też brakiem pomocy wikariusza. Wśród innych powodów wymieniano: prowadzenie prac budowlanych lub naprawczych w kościele (3 rządców parafii), podeszły wiek i chorobę (3 osoby) albo też brak polecenia odprawienia rekolekcji w dekrete reformacyjnym.

Drugą grupę stanowią wspomniani już plebani, którzy odprawili rekolekcje jeszcze jako klerycy w czasie przygotowywania się do przyjęcia święceń. Ostateczne zakwalifikowanie do tej grupy zależeć będzie od kryterium, jakie przyjmiemy. Jeśli pod uwagę weźmie się wyłącznie zapisy mówiące o rekolekcjach z okazji przyjęcia święceń, wówczas grupa ta będzie liczyła 106 księży, jeżeli natomiast doliczy się do niej kapłanów, o których powiedziano, że odprawili rekolekcje w seminarium, to wówczas liczba ta zwiększy się do 121 osób. Świadomie wprowadzamy to rozróżnienie, gdyż wśród „odprawiających rekolekcje w seminarium” nie zawsze musieli być klerycy przygotowujący się do święceń; równie dobrze mogli to być – jak zdają się wskazywać niektóre zapisy – księża, którzy odprawili rekolekcje w seminarium już jako rządcy parafii¹².

Wyróżnienie powyższej grupy ma swoją wymowę. Okazuje się, że było wielu plebanów, którzy nie odprawili rekolekcji od czasu przyjęcia święceń. Oczywiście okres pomiędzy datą święceń a datą sporządzania Tabel był różny, gdyby jednak nawet obie te daty dzielił tylko jeden rok, to i tak księża tych należy zakwalifikować do grupy tych, którzy od chwili objęcia beneficjum nie odprawili jeszcze rekolekcji.

Odnosnie do omawianej grupy dysponujemy jeszcze jedną interesującą informacją, mówiącą o miejscach odprawiania przez ordynandów rekolekcji. Według naszych ustaleń najczęściej korzystali oni z rekolekcji u misjonarzy św. Wincentego à Paulo (40), u reformatów (31), bernardynów (18), franciszkanów konwentalnych i jezuitów (po 9) oraz u benedyktynów (7). W klasztorach pozostałych zakonów (w Tabelach występuje aż 11 zakonów) rekolekcje odprawiały tylko jednost-

¹² W przypadku tej kategorii odpowiedzi zaliczanie odpowiedniego plebana do jednej lub drugiej grupy uzależniliśmy od kontekstu źródłowego i schematu odpowiedzi.

ki: jedna, dwie, najwyżej trzy osoby¹³. Zróżnicowanie tych liczb jest bardzo wymowne. Wynika z tego, że spośród zakonów, które nie prowadziły seminariów, największym uznaniem i popularnością cieszyły się – jeśli liczby mogą być tego wyrazem – zakony franciszkańskie, a wśród nich reformaci¹⁴. Jeśli chodzi o trzy zakony: misjonarzy, jezuitów i komunistów (bartoszków), którzy prowadzili seminaria, to najchętniej odbywano rekolekcje u misjonarzy, zwłaszcza w obydwu ich seminariach krakowskich. Z ogólnej liczby 40 ordynandów, którzy odprawili rekolekcje u misjonarzy, aż 28 uczyniło to w seminariach krakowskich.

Trzecią wyodrębnioną przez nas grupę stanowią ci duchowni (a ściślej – plebani i rządcy parafii), którzy odprawili rekolekcje już w czasie pełnienia funkcji plebańskiej lub innych wcześniejszych. Jest to grupa najliczniejsza i najbardziej zróżnicowana. Można w niej wyróżnić co najmniej cztery podgrupy. Do pierwszej zaliczyliśmy plebanów, o których z całą pewnością wiadomo, że odprawili rekolekcje, lecz nie jest znana data roczna spełnienia tej praktyki. Podobnie jak w przypadku drugiej grupy, również i tutaj w grę mogą wchodzić dwie różne liczby osób. Jeżeli uwzględnimy także tych, którzy odprawili rekolekcje w seminarium – a nie ma pewności, czy uczynili to jeszcze jako ordynandy czy już jako rządcy parafii – wówczas podgrupa ta będzie liczyła 166 osób. Jeżeli natomiast tych ostatnich pominiemy, to zmniejszy się ona do 148 osób.

Drugą podgrupę tworzą plebani, którzy odprawili rekolekcje w roku sporządzenia Tabel (anno currenti) lub rok wcześniej (anno praeterito lub ante annum)¹⁵. Według naszych zestawień podgrupa ta liczyła 83 osoby, przy czym więcej było plebanów, którzy odprawili rekolekcje „anno praeterito” (61), znacznie mniej natomiast tych, którzy dopełnili tego obowiązku „anno currenti” (22).

Do kolejnej podgrupy należą plebani, którzy odprawili rekolekcje w bardziej odległym czasie, przy czym okres ten jest różny w poszczególnych przypadkach, licząc od daty sporządzania Tabel¹⁶. Byli tacy, którzy odprawili rekolekcje 12, 15, a nawet 18 lat wcześniej. Najwięcej jednak było plebanów, którzy wypełnili obowiązek rekolekcyjny „ante tres” lub „ante duos annos”. Łącznie podgrupa ta liczy blisko 100 osób.

Do ostatniej podgrupy zaliczyliśmy wreszcie tych rządców parafii, o których powiedziano, że mieli zwyczaj odprawiać rekolekcje regularnie co roku lub co dwa lata. W sumie było ich zaledwie 36, w tym 33 plebanów obowiązek rekolekcyjny wypełniało co roku (quolibet anno), a 3 – co drugi rok (quolibet biennio). W tym

¹³ Były to następujące zakony: kapucyni (3 osoby), paulini (3), dominikanie (2), augustianie eremici, bożogrobcy, cystersi, kameduli, kanonicy regularni laterańscy, karmelici trzewickowi, komuniści i pijarzy (we wszystkich po jednej osobie). Zakony te nie miały stałych miejsc przeznaczonych do odprawiania rekolekcji. Na przykład u reformatorów owych 31 ordynandów odprawiono swoje rekolekcje w 13 różnych klasztorach.

¹⁴ Nie wydaje się, aby o liczbie księży odprawiających rekolekcje w poszczególnych klasztorach decydowała wyłącznie odległość od miejscowości parafialnej. Naszym zdaniem kierowano się popularnością i zaufaniem, jakimi cieszyły się poszczególne zakony oraz panujące w nich obserwancja i duchowość.

¹⁵ Określenia: „anno currenti” i „anno praeterito” oznaczały oczywiście różne lata, w zależności od czasu sporządzania Tabel, pochodzących – jak pamiętamy – z lat 1747–1749.

¹⁶ Na określenie czasu stosowano kilka rodzajów zapisów: albo podawano konkretne daty roczne, albo ile lat temu były odprawione rekolekcje. Nierzadko daty określano w przybliżeniu, używając wówczas łacińskiego słowa „circiter”.

miejscu należy też zauważyć bardzo istotny fakt, że 10 spośród nich było rządcami parafii zakonnych. Z reguły odprawiali oni rekolekcje w swoich macierzystych klasztorach¹⁷. Do podgrupy tej trzeba by zaliczyć tych plebanów, którzy w okresie od otrzymania święceń do momentu sporządzania Tabel odprawili rekolekcje więcej niż raz. Oprócz sześciu przypadków dwukrotnego odprawienia rekolekcji (raz w momencie święceń i drugi raz w okresie sprawowania funkcji rządcy parafii) częściej czyniło tak tylko 2 plebanów, jeden z parafii Mydlów (dek. Połaniec), drugi z parafii Rychwałd (dek. Żywiec). Przy pierwszym z nich zapisano: „Post susceptos ordines tribus vicibus absolvit”, przy drugim zaś: „Fuere Stradomiae in seminario bis, in Kenty apud PP. Reformatos bis, apud PP. Societatis Jesu bis et domi tempore missionis”. Jak wynika z zapisu, pleban z Rychwałdu w okresie sprawowania swego urzędu rekolekcje odprawił co najmniej pięć razy (jeżeli dwukrotne odprawienie rekolekcji na Stradomiu uznamy za związane z momentem przyjęcia święceń).

Wszystkie przytoczone tu liczby mówią bardzo wiele na temat przestrzegania przez plebanów diecezji krakowskiej w 1. poł. XVIII w. obowiązku uczestniczenia w rekolekcjach. Powtórzmy te liczby jeszcze raz w skrócie. Na ogólną liczbę 685 plebanów, dla których posiadamy dane, w okresie sporządzania Tabel obowiązek ten wypełniło 83 rządców parafii, czyli 12%. Zwyczaj odprawiania rekolekcji każdego roku miało zaledwie 33 plebanów, a więc tylko niecałe 5% ogółu, przy czym 1/3 spośród nich było rządcami parafii zakonnych. Wiadomo też, że 121 plebanów, czyli ok. 18% ogółu, poprzestało na rekolekcjach odprawionych jeszcze w czasie przygotowywania się do przyjęcia święceń.

Jak wynika z przedstawionych liczb, sytuacja w diecezji krakowskiej w zakresie wypełniania przez plebanów przepisanego prawem kościelnym obowiązku odbywania rekolekcji nie przedstawiała się dobrze, jeżeli nie powiedzieć, że źle. Wydaje się, że plebani byli tego świadomi i zdawali sobie sprawę ze swej niesubordynacji. Świadczą o tym zwłaszcza odpowiedzi tych, którzy w ogóle nie odprawili rekolekcji. Dla usprawiedliwienia podawali oni znane nam już przyczyny. Wskazują na to także informacje o odprawianiu rekolekcji w czasie święceń. Podawano je bowiem z reguły wtedy, gdy plebani nie odprawili rekolekcji w okresie późniejszym, już po objęciu beneficjum. Dowodem na to są również informacje o rekolekcjach odprawionych w domu. Zarejestrowaliśmy blisko 20 takich przypadków. Dodajmy, że nie zawsze chodziło w tych przypadkach o rekolekcje w dosłownym znaczeniu. Na przykład w notatce odnoszącej się do plebana z parafii Łętownia (dek. Nowy Targ) znajduje się zwrot: „in lecto semper mediator”, a w notatce z parafii Włostów (dek. Połaniec) czytamy: „praeter quotidianum spirituale examen nullas [recollectiones] absolvit”. Notatki te dowodzą, że plebani w miejsce rekolekcji podali odprawiane przez siebie rozmyślania. O poczuwaniu się do winy świadczą może również fakt, że pewna liczba plebanów samorzutnie zobowiązywała się do odprawienia rekolekcji w niedalekiej przyszłości. Odnosi się wrażenie, że czynione obietnice miały w pewnej mierze usprawiedliwić plebanów wobec przełożo-

¹⁷ Informację o odprawieniu rekolekcji w klasztorze wyrażano sformułowaniami typu: „in suo monasterio”, „in suo conventu” lub „iuxta suum institutum” (w przypadku zakonów kleryckich).

nych wizytujących parafie z dotychczasowego niewywiązywania się z obowiązku. Taką interpretację sugeruje używanie spójnika „sed” dla przeciwstawienia dotychczasowym zaniedbaniom obietnicy poprawy w przyszłości. Pełna odpowiedź brzmiała wówczas następująco: „Non absolvebat sed in futurum se absoluturum” albo „Non absolvit sed hoc anno absolvet”. Zdarzało się, że deklarowano odprawianie rekolekcji nawet każdego roku, (quotannis) bądź też obiecywano odprawić je, gdy tylko będzie ku temu bardziej odpowiedni czas¹⁸. Te ostatnie odpowiedzi miały wskazywać, że dotychczas istniały jakieś przeszkody, które uniemożliwiały wypełnienie tej ważnej dla odnowy życia religijnego praktyki.

Aby ocenić, na ile sytuacja panująca w diecezji krakowskiej w 1. poł. XVIII w. była typowa, a na ile odbiegała od praktyki spotykanej ówczesnie w innych diecezjach polskich, należałoby dokonać odpowiednich porównań. Niestety, brak jest tego rodzaju badań, a fakt, iż Tabele parafii biskupa A. S. Załuskiego są źródłem unikalnym, pozwala mniemać, że i w przyszłości badania takie będą utrudnione. Dla innych bowiem diecezji badania tego rodzaju można przeprowadzić jedynie na podstawie akt wizytacji, ale te, ze względu na swój charakter, nie są tak proste do wykorzystania. A szkoda, bo wydaje się, że zaprezentowane tu rozważania dają interesujący obraz nie tylko wypełniania obowiązku rekolekcji, ale także naświetlają dwa inne ważne problemy, a mianowicie: respektowanie przez duchowieństwo przepisów prawa kościelnego (w tym przypadku postanowień synodalnych) oraz dyscyplinę panującą w Kościele. Obraz obu tych zjawisk rysuje się, przynajmniej w świetle naszych rozważań, nie najjaśniej, pomimo podjętej w połowie XVI w. na Soborze Trydenckim i trwającej już prawie dwa wieki reformy, zmierzającej do odnowy samego Kościoła i życia religijnego duchowieństwa i wiernych.

THE PROBLEMS OF RETREAT FOR PRIESTS IN THE FIRST HALF OF THE 18TH CENTURY (ON THE BASIS OF KRAKÓW DIOCESE)

Summary

The subject-matter of the article is the question of how regular and frequent the parish priests from Kraków diocese took part in retreat in the first half of the 18th century. As the main source, unique in its kind, for the presentation of this problem the author used the so-called parochial tables, ordered by A.S. Załuski, the bishop of Kraków in the period of 1747–1749. These tables exhibit the situation in the church of Kraków diocese in that period. They contain also some data concerning particular priests' retreats.

As it follows from the research, though it was priests' duty to go on a retreat, and that duty was ordered by the Church law, yet it was not fulfilled in Kraków diocese properly. At the time when the tables were made there were 685 parish priests and only 83 fulfilled that duty, ie 12%. Only 33 priests had the habit of going on a retreat every year, so not even the whole 5% of the general number. One third of them were administrators of parishes run by monks. It is a well-known fact that almost 120 priests, so about 18% of the general number, stopped at the retreat they went on when they prepared themselves to take holy orders. 146 parish priests did not go on a retreat at all.

¹⁸ Na ile obietnice te były dotrzymywane, nie da się powiedzieć. Stanowi to odrębne zagadnienie, które wymagałoby osobnych badań na podstawie innego rodzaju źródeł. Wiedząc, jak wielu plebanów nie odprawiło rekolekcji w badanym przez nas czasie, trudno spodziewać się, aby w przyszłości wszystkie uczynione przez nich zobowiązania były wykonane.

Somme responses in the questionnaire, especially in cases when priests did not go on a retreat at all, witness to that the priests were well aware of their insubordination.

In order to evaluate whether the situation in Kraków diocese in the first half of the 18th century was typical or whether it broke with the social practice followed in other Polish dioceses, one would have to make suitable comparisons.